

SOC416 KVALITATIVNÍ INTERVIEW A BIOGRAFICKÉ TECHNIKY

Výzkumný projekt

Jak se žije lidem na podpoře

Pracovní tým:

Nad'a Majerová (učo 65616)
Valentýn Vacek (učo 56410)
Gabriela Brabcová (učo 14671)
Jana Křištoforyová (učo 65514)
Eva Ehnertová (učo 65570)

Obsah:

Úvod.....	1
Výzkumné paradigma	2
Výzkumná metoda	3
Výzkumné otázky	3
Výběr případů.....	4

Úvod

Tématem našeho výzkumu je problém sociální exkluze u lidí odkázaných na pobírání dávek sociální podpory. Jako způsob uchopení této problematiky jsme si zvolili kvalitativní postup, který by nám dle našeho názoru měl osvětlit hlouběji tento sociální fenomén, než jak je ve známých konceptech a schématech pojících se s problematikou sociální exkluze představován, a vysvětlit jeho dopady na každodenní život jednotlivců zejména z pohledu těch, kteří se právě sociální exkluzí cítí dotčeni či ohroženi.

Teoretickým rámcem výzkumu, jak již bylo výše naznačeno je zejména koncept **sociální exkluze**, jenž bývá obecně popisován jako mechanismus nebo strategie, pomocí nichž jedna skupina ochraňuje svá privilegia a výhody tím, že uzavře jiným skupinám přístup ke zdrojům, k pozicím, odměnám a možnostem, a to na základě mocensky sankcionovaného prohlášení těchto skupin za nežádoucí nebo nevhodné. V demokratických společnostech s tržní ekonomikou, mezi které lze řadit i Českou republiku, je předmětem sociální exkluze především vlastnictví a vzdělání, příp. sociální kvalifikace. Sociální vyloučení, jímž jedinec může být ohrožen, zaostává-li v uvedených charakteristikách více, než je běžné, může být za určitých okolností také formou sociální diskriminace a bariérou mobility. Jakkoli se může sociální exkluze jevit jako pro společnost nežádoucí a bránící širší sociální kohezi, je nutné poznamenat, že mezi její charakteristiky často patří to, že je sociálně akceptovaná, masově aprobovaná či formálně legalizovaná.

Kořeny koncepce sociální exkluze můžeme najít již ve Weberově sociologii, zejména v jeho pojetí třídní a stavovské struktury, která však byla systematicky zpracována až v sedmdesátých letech zejména *F. Parkinem* a *R. Murphym*.

S pojmem sociální exkluze také úzce souvisí i koncept **sociální deprivace**. V případě deprivace se obecně jedná o dlouhodobou nemožnost saturovat určité základní potřeby, a to buď úplně, nebo v nedostatečné míře. Vedle biologicky a fyziologicky daných potřeb mohou být deprivovány i potřeby složitější, sociálně a kulturně ukotvené, např. potřeby smysluplné budoucnosti nebo potřeba kontaktů s druhými lidmi. **Deprivace sociální** pak označuje situaci, v níž dochází k trvalému neuspokojování těch základních potřeb, které za normálních okolností vedou k utváření a zachování osobnostní identity. Sociologické koncepce odvozené z teorie psychosociální deprivace předpokládají, že pouze dostatečnou saturací základních duchovních a sociálních potřeb je možné utvářet a zachovat integrovanou, prosociálně orientovanou a za své činy zodpovědnou osobnost.

Pocit deprivace je samozřejmě závislý i na konkrétní situaci jedince a zejména jeho subjektivním prožívání a interpretování z pohledu jedince. To reflektuje např. koncept **relativní deprivace** formulovaný *S. A. Stoufferem* a rozvinutý *R. K. Mertonem*. Jako relativní deprivace je pak chápán takový stav, kdy člověk hodnotí svou životní situaci jiných lidí nebo skupin. Relativní deprivace tak může být vyvolána i referencí na životní standardy jiné – referenční skupiny nebo jiných jedinců uvnitř téže skupiny.

Výzkumné paradigma

Náš výzkum bude, jak již bylo výše naznačeno, výzkumem kvalitativním. Základní charakteristikou této výzkumné tradice je snaha o nahlížení událostí, jednání, norem, hodnot apod. z perspektivy jedinců, kteří jsou studováni. Jak píše Bryman, hlavním cílem je pohlédnout na svět očima studovaných lidí.

Kvalitativní výzkumníci provádějí své výzkumy v rámci určitého paradigmatu neboli pohledu na svět. Paradigma představuje základní předpoklady o povaze zkoumané reality, o vztazích mezi výzkumníky a zkoumanými lidmi, o rolích hodnot a konečně také o metodách.

Pro náš výzkum jsme zvolili paradigma biografické, kdy osoba vypráví svůj životní příběh. Jelikož hlavním cílem výzkumu je zachycení prožívání určité fáze v životě člověka, jeho vyprávění osobní zkušenosti, určitého příběhu ze života – „jak začal/a žít na sociální podpoře a jak vnímá své postavení ve společnosti“, je biografické paradigma považováno jako nejvhodnější.

Po volbě paradigmatu je však také potřeba upřesnit typ biografické studie. Z mnoha typů, které nabízí biografický přístup, jsme zvolili „personal experience narrative.“ Jde především o zachycení příběhů a identifikace hlavních událostí. Téma výzkumu zaměřené na sociálně slabé či vyloučené jedince může také obsahovat širší rodinný či pracovní kontext příběhu našich informátorů. Širší kontext – pokud se nám jej podaří od informátorů získat nám poskytne vhled do toho, v čem lidé vidí příčiny své situace a může také být odrazovým můstkem k otázce budoucího vývoje. Zda tito lidé mají nějaká očekávání, plány, nebo jsou přesvědčeni o nemožnosti změny apod. Z vyprávění informátorů bychom se také chtěli dozvědět o tom, zda pociťují nějakou formu deprivace a jaká by byla pro ně optimální úroveň, kdy by mohli uspokojovat své potřeby.

Biografické pojetí výzkumu je dále spojeno s hledáním významů, které dávají zkoumaní lidé při vyprávění jednotlivých příběhů. Při odhalování významů je také možné zapojit do analýzy širší sociální struktury – např. otázky kulturní, ideologické nebo historický a genderový kontext.

Výzkumná metoda

Pro náš výzkum zvolíme proceduru interview. Je nejvhodnější pro uchopení a porozumění eticky náročného výzkumného problému v kontextu špatné dostupnosti respondentů. Mezi významné autory, kteří popsali naši výzkumnou metodu patří: xxx

Informátory budeme vybírat technikou snow-ball. Respondentům můžeme zaručit konfidencialitu získaných informací vyloučením osobních údajů (jméno, příjmení, adresa, kontakty) z výsledků výzkumu. Požádáme také respondenty o svolení užít získaná data k výzkumným účelům. Téma výzkumu je citlivé. Pokusíme se přistupovat citlivě k pocitu osobní důstojnosti a neohrozit jejich privátní sféru. Během rozhovoru s respondenty budeme mít vztah spolupracující. Pokud chceme získat osobně citlivé informace, měli bychom být empatičtí a vnímaví.

Před rozhovorem respondentům objasníme průběh a účel výzkumu. Rozhovory nahrajeme na audio kazetu a následně vytvoříme transkripty rozhovoru. Bližší popis výzkumné procedury, tedy samotné otázky, uvádíme v samostatné kapitole. Abychom zajistili vyšší validitu používáme triangulaci dat: ve stejné oblasti data paralelně bude sbírat 5 výzkumníků od 5 respondentů.

Data zamýšlíme analyzovat kvalitativní cestou kódování a třídění. Audio záznam přepíšeme do počítače, tedy vytvoříme transkripci dat. Pokusíme se o vytvoření kategorií na základě kterých budeme formulovat své nálezy a závěry. Získané poznatky se pokusíme spojit s existující literaturou a integrovat do širšího kontextu sociálněvědního výzkumu.

V pozdějších fázích by se výzkum mohl vyvíjet dál cestou kvantitativní, tedy mohl by se pokusit o verifikaci formulovaných hypotéz a získaných poznatků. Také bude možné tento výzkum použít jako pilotáž a na jeho základě vytvořit kvalitnější kvalitativní výzkum v této oblasti. Na základě získaných poznatků se pokusíme o formulování doporučení pro instituce věnující se sociální péči.

Výzkumné otázky

Naším cílem je porozumět problematice chudoby a sociálního vyloučení z pohledu samotného jedince odkázaného na materiální podporu sociálního státu. To určuje a omezuje volbu relevantních výzkumných otázek i metod získávání odpovědí na ně. V individuálním biografickém interview se budeme snažit odkrýt konkrétní příběh, v kterém se člověk stává chudým, případně sociálně vyloučeným, porozumět jeho vlastní definici a chápání své situace a příčin, které k ní vedly, a také strategiím jejího zvládnutí. Následující výzkumné otázky jsou jakýmsi vodítkem našeho zájmu, zjištěné informace mohou však jejich relevanci vyvrátit, případně popřít existenci vztahů, jejichž možnost předpokládají, proto k nim přistupujeme flexibilně a budeme je modifikovat na základě rostoucího vhledu do života respondentů.

Respondentova výpověď nám může poskytnout specifickou konstelaci faktorů, jimž člověk připisuje význam v příběhu o tom, jak se do chudoby dostal co jej v ní udržuje. (Kde hledá příčiny – ve vnějších faktorech, osudu či vlastním selhání?). S tím souvisí otázka jeho strategií řešení či neřešení své situace, aktivního či pasivního přístupu k ní (rezignace, legitimizace daného stavu, hledání náhradních příjmů, jiného okruhu známých, jiných „zdrojů identity“ než je zaměstnání nebo finančně náročné konzumní životní styly).

Otázkou vyžadující konkrétní vysvětlení bez ohledu na naše teoretické předpoklady a osobní prekoncepce zůstává, jaké hodnocení přiřazuje náš informátor své situaci, v jakém smyslu, pokud vůbec, se cítí být chudý a zda vnímá svou situaci negativně.

Pro komplexní porozumění situaci lidí závislých na sociálních dávkách by bylo užitečné zjistit, v kterých potřebách je konkrétní člověk deprivovaný (biologické, psychologické, sociální) a z kterých sociálních sfér a vztahů se cítí vyloučený a izolovaný.

Zajímá nás, zda a v jakých oblastech cítí odlišnosti oproti svému předcházejícímu životu a také rozpory se svým ideálem spokojeného života. (O co v současné situaci přišel, případně co získal? S jakým ideálem a standardem svůj život porovnává? K jaké referenční skupině se vztahuje?)

Prospěšné by také bylo vztáhnout zkoumanou životní zkušenost k informátorovým:

- hodnotovým preferencím (jaký význam připisuje práci, kariéře, rodině, duchovnímu rozvoji?; materiálnímu bohatství, sociální prestiži a jak se jeho preference změnily?)
- rodinnému zázemí (jaké je jeho chápání situace ovlivněné postavením v rodině – např. pokud se ztotožňuje s rolí hlavy a živitele rodiny);
- představě žádoucího či spravedlivého uspořádání společnosti a politickým preferencím (jak, pokud na to má názor, chápe současné uspořádání společnosti? Pokládá jej a svou pozici v něm za legitimní? Jak v souvislosti se svou současnou situací hodnotí, případně i osobně porovnává socialistické a kapitalistické uspořádání společnosti?)

Je zřejmé, že uvedené otázky jsou velmi obšírné, otevřené a obecně formulované, to však vyplývá z povahy informací, které chceme získat. Jde nám totiž spíše o plastický popis života na podpoře, jasné a ověřitelné hypotézy nejsou tedy východiskem, nýbrž spíše výsledkem tohoto výzkumu.

Výběr případů – bude vypracováno v další fázi

Teoretický základ výběru – o co se váš výběr opírá. Co bude základní volbou: prostředí, aktéři, události nebo procesy? Jaký typ jednotek bude zkoumán. Jaký typ projektu bude použit (viz tabulka). Jak velký bude asi zkoumaný vzorek. Dostupnost zkoumaných subjektů a předpokládaná ochota ke spolupráci (je třeba určit informátory či gatekeepers?)

- Klíčové metodologické paradigma v němž bude výzkum zasazen (stručné odůvodnění volby)
- Základní výzkumná metoda/technika
- Čas a místo zkoumání
- Čemu bude věnována především pozornost (mýty, komunikační akty, rituály, ceremonie, hodnoty,)

1. Kde ta data mohu najít a jak je mohu shromáždit? Záměrný výběr.
 - od osoby která pobírá sociální dávky:

ad. Jaké konkrétní otázky si kladete? Čemu konkrétně chceme výzkumem porozumět? Co konkrétně nevíme o předmětu výzkumu? Na jaké konkrétní otázky se pokoušíme získat odpovědi a jak tyto otázky spolu souvisejí?

co chci vědět? Čemu konkrétně chci porozumět? Výzkumná otázka se mění během výzkumu.
Flexibilní výzkum. Téma zůstává. Negativní formulace: co nevím?

- jak se člověk dostal do situace kdy potřebuje sociální podporu státu
- jak se tam dostal? Od kdy?
- Jestli se cítí jako chudý
- Cítí se izolovaný
- Cítí se jako vyloučený?
- V čem se cítí být omezený touto situací?
- Co mu chybí? Co je pro něj osobně žádoucí?
- Dovednosti, znalosti, kvalifikace
- Locus of control, Internismus vs. externismus
- Prostředí, kontext
- Závislost subjektivního prožívání chudoby na konstelaci rodiny
- Jak životní situace ovlivňuje životní preference: politické, hodnotové (Jestli celkovou společenskou stratifikaci považují za spravedlivou?)